

Miron Čerepanin

Muzykologiczna tematyka na stronach warszawskiego czasopisma "Ukraiński Kalendarz" (1962-1986) : kompozytorzy, etnografowie i folklorysty, śpiewacy i muzycy

Ars inter Culturas nr 3, 229-234

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Muzykologiczna tematyka na stronach warszawskiego czasopisma „Ukraiński Kalendarz” (1962-1986). Kompozytorzy, etnografowie i folklorysty, śpiewacy i muzycy

Ukraińsko-polskie związki kulturowe w różnych okresach historycznych były ściśle związane z sytuacją społeczno-polityczną i wydarzeniami w obu krajach. Wzajemne przenikanie się kultur sięga kilku wieków wstecz, a więc do początków historii narodu polskiego i ukraińskiego. Po wojnie stosunki ukraińsko-polskie charakteryzuje ścisła współpraca w różnych dziedzinach życia społecznego i kulturowego, w szczególności w ramach sztuki muzycznej. Znamiennym przykładem zainteresowania ukraińską muzyką w Polsce były festiwale muzyczne, zapoczątkowane w Zielonej Górze w roku 1962. Do propagowania ukraińskiej sztuki muzyczno-choreograficznej w Polsce przyczyniły się słynne chóralne, taneczne oraz instrumentalne zespoły, a także poszczególni artyści z różnych regionów Ukrainy. Znani i utalentowani ukraińscy śpiewacy i muzycy są zawsze zapraszani przez czołowe teatry Polski, aby uczestniczyć w różnych przedstawieniach operowych oraz w orkiestrach symfonicznych. Artyści ci biorą też udział w takich polskich festiwalach, jak: „Warszawska Jesień”, „Sopockie Lato”, Międzynarodowe Konkursy Skrzypcowe imienia H. Wieniawskiego w Poznaniu oraz Międzynarodowy Konkurs Pianistyczny im. F. Chopina. Na scenach teatrów operowych Ukrainy odnoszą wielki sukces opery *Halka* S. Moniuszki, balety *Chopiniana* (utwory F. Chopina) i *Pan Twardowski* L. Różyckiego.

Wielkie znaczenie dla polsko-ukraińskich związków kulturowych mają występy polskich zespołów oraz poszczególnych wykonawców w miastach Ukrainy, a także rozwój współpracy między twórczymi zespołami, instytucjami edukacji artystycznej, szkołami, instytucjami naukowymi w dziedzinie muzykologii. Potwierdzeniem tego jest czasopismo „Ukraiński Kalendarz”, na który zwróciliśmy uwagę w celu bardziej szczegółowej analizy tematów muzykologicznych. „Ukraiński Kalendarz” został wydany w Warszawie w 1957 roku pod patronatem Ukraińskiego Społeczno-Kulturowego Towarzystwa (USKT). Na początku była to niewielka książeczka, będąca dodatkiem do ukraińskiej gazety „Nasze Słowo”. Od 1959 roku ów „Kalendarz” wychodził drukiem jako samodzielne wydanie, każde miało więcej niż 200 stron. Ich redaktorami w różnych okresach byli: J. Hryckowian, O. Łapskyj, H. Bojarskyj, K. Kuzyk, A. Serednyckyj, M. Werbowyj oraz inni.

Na stronach „Ukraińskiego Kalendarza” swoje materiały publikowali zarówno ukraińscy, jak i polscy artyści. Celem niniejszego artykułu jest zapoznanie czytelników z muzykologicznymi tematami tego czasopisma; określenie podstawowych tendencji jego powstawania; systematyzowanie materiałów zgodnie z cechami gatunkowymi sztuki muzycznej, ujawnienie mało znanych informacji, które w znacznym stopniu uzupełniły badania współczesnych naukowców.

Tematy muzykologicznych publikacji „Kalendarza” mają przeważnie charakter informacyjny. Zawierają krótkie życiorysy i analizę ogólną twórczej działalności 1) kompozytorów, 2) etnografów i folklorystów, 3) śpiewaków i muzyków.

Analiza publikacji została przeprowadzona zgodnie ze wskazanymi powyżej obszarami tematycznymi. Na początku opisano specyfikę komponowania muzyki reprezentowaną przez różnych autorów w krótkich szkicach. Większość z nich była publikowana pod rubryką „Ukraińskie jubileusze” i poświęcona postaciom znanych kompozytorów: D. Bortniańskiemu, M. Berezowskiemu, M. Łysence, M. Leontowiczowi, B. Barwińskiemu, D. Siczyńskiemu, H. Majborodi, M. Hładyłowyczu etc. Ich twórczość jest przedstawiona w ogólnym kontekście kultury muzycznej Ukrainy. Autorzy nie zamierzali charakteryzować całokształtu twórczości każdego artysty, lecz w krótkich zarysach prezentowali najważniejsze okresy ich życia, rozwoju oraz osiągnięć w muzyce.

Oprócz tego można znaleźć również takie publikacje, które wywołują szczególne zainteresowanie wśród muzykologów, ponieważ odkrywają ważne epizody życia i twórczości mało znanych artystów sztuki muzycznej, na przykład postać Ludowika Hładyłowycza. Z materiałów badawczych Kosty Kuzyka oraz Iryny Bohun dowiadujemy się, iż L. Hładyłowycz urodził się w roku 1885 w Kołomyi. Studiował dyrygenturę we Lwowie pod kierunkiem A. Wachnianyna oraz kompozycję u polskiego kompozytora i pedagoga M. Sołtysa. Studiował też w konserwatorium w Lipsku u niemieckiego profesora S. Krehla. Przez wiele lat pracował w orkiestrach operowych, był kierownikiem zespołów chóralnych oraz instrumentalnych. W 1917 roku w obozie dla internowanych miasta Carycyna L. Hładyłowycz zorganizował ukraiński teatr, uczestniczył w tworzeniu partii orkiestrowej klasycznego repertuaru ukraińskiej opery (*Natalka Połtawka* M. Łysenki, *Kateryna* M. Arkasa, *Zaporożec za Dunajem* S. Hulaka-Artemowskiego, *Wieczornicy* P. Niszczyńskiego). Dużo komponował również własnej muzyki dla różnych występów rozrywkowych.

Kilka lat L. Hładyłowycz pracował w Teatrze Narodowym Towarzystwa „Besida” we Lwowie, pod kierownictwem J. Stadnyka, potem zaś także w polskich teatrach zawodowych (Katowice, Bydgoszcz, Warszawa), został dyrygentem i pedagogiem. Interesujący jest fakt, że w latach powojennych L. Hładyłowycz miał zaszczyt być organizatorem Opolskiej Orkiestry Symfonicznej.

Na terenach ziem polskich rozkwitł talent muzyczny i kompozytorski Anastasii Lemiszko (Demskiej), która urodziła się w 1915 roku we wsi Słowita, w powiecie Zolocziwskim niedaleko Lwowa. W jej twórczości dominują piosenki dla dzieci oraz śpiewy solowe (солоспіви) do słów znanych poetów ukraińskich.

Wśród innych mało znanych faktów można wskazać na publikację wydaną w Japonii, a mianowicie zbiór utworów tanecznych, napisanych przez znanych europejskich kompozytorów, m.in. dzieło Wasyla Barwińskiego pt. *Ukraiński taniec* (1931 rok).

Należy zauważyć, że wśród autorów publikacji jest znana ukraińska muzykolog Maria Bilyńska. Jej artykuły wyróżnia wnikliwa analiza, głębokie przemyślenia, indywidualny styl pisania. M. Bilyńska nie tylko informuje o życiu i twórczości wybranego kompozytora, ale również opiera się na dziełach klasycznej literatury, wnika w strukturę muzycznego utworu.

Wiele uwagi w „Kalendarzu” poświęcono rubryce o spuściznie kulturowej znanych etnografów i badaczy folkloru, którzy przez całe swoje życie zajmowali się zbieraniem oraz opracowywaniem sztuki ludowej. Na przykład cennych informacji dostarcza

I. Reyt w pracy o 4-tomowym wydaniu Oskara Kolberga o sztuce ludowej pt. *Pokucie*. W tej pracy zawarte są opisy terenów Pokucia, ludności, życia mieszkańców wsi, miejscowej gwary, wzmianki o życiu codziennym i obyczajowości. Znajdują się tam również zapisy twórczości ludowej różnych gatunków (hajiwky, szchedriwky, kolędy, weselne pieśni, także pieśni czumaków, rekrutów, opryszków-zbójników, ballady liryczne i piosenki żartobliwe). Do tekstów pieśni dodano nuty, a także dołączono ukraińskie tańce ludowe, przysłowia, bajki, zagadki.

Na stronach „Ukraińskiego kalendarza” często pojawiało się imię polskiego folklorysty Wacława Zaleskiego, który zbierał dzieła sztuki ludowej pod pseudonimem Wacława z Oleśka. Wśród jego znanych prac jest zbiór *Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego*, zapisanych w okolicach Lwowa, Żołoczewa, Kołomyi, Czortkowa, Stanisławowa, Tarnopola i Żółkwy. Z 1496 piosenek i 160 melodii, w opracowaniu K. Lipńskiego, 647 to ukraińskie pieśni ludowe o tematyce lirycznej, obyczajowej, obrzędowej, weselnej, historycznej. Wysoko ocenił tę pracę I. Franko, który charakteryzował zbiór jako dzieło epokowe w procesie rozwoju życia duchowego Galicji Wschodniej, zainteresowania etnografią i zbiorem materiałów o sztuce ludowej, a także w odrodzeniu się nowej ukraińskiej literatury w Galicji (M. Szaszkiwycz, J. Hołowat-skyj, I. Wahylewycz, O. Lewytskyj, O. Lozynskyj). Autor publikacji zauważa, że zawarte w zbiorach Wacława z Oleśka piosenki ukraińskie na polski tłumaczyli Jan Cze-czot (35 pieśni), August Bielowski, Łucjan Semenowski i inni. Zbiór ten stał się przedmiotem badań naukowych współczesnych naukowców, w tym W. Juzwenki, Z. Bołtarowycza, W. Kyrtyziwa oraz historyków ukraińskiej folklorystyki.

Wśród polskich badaczy folkloru, którzy pod koniec XIX wieku podejmowali się badania tematyki ukraińskiej, znajduje się wspomniany kijowski prawnik Cesaław Neyman (1852-1906). Swoje zainteresowanie ukraińską narodową poezją epicką, w tym dumami ludowymi, przejawiał w artykułach publikowanych w kijowskich, warszawskich, petersburskich czasopismach: „Kijewskaja Starina”, „Atheneum”, „Kraj”. Jak twierdzi badaczka Helena Kapelusz, teksty C. Neymana wyróżniała szczególna odwaga wypowiedzi. Na stronach artykułu *Ukraińska Duma. Rzecz o kozackim etosie Rusinów* Neyman wskazuje na różnice w nazewnictwie pieśni, którym posługiwano się wśród ludu i w terminologii naukowej. C. Neyman dostarczył wiele informacji na temat profesjonalnych wykonawców – bandurzystów, kobziarzy, lirników. Podjął się opisanie repertuaru na poszczególne instrumenty. Warto dodać, że Neyman spotykał się z bandurzystami Ostapem Weresajem, M. Kotsubynskym i W. Antonowyczem, korespondował z I. Franką, polską pisarką Elizą Orzeszkową, znawcą i badaczem folkloru Oskarem Kolbergiem.

Wyczerpującą informację o postaci ukraińskiego znawcy i badacza folkloru Wołodymyra Hnatiuka zaprezentowali I. Prokopiw i M. Łesiw. W ich publikacjach szczególnie opisany jest życiorys W. Hnatiuka, pierwszego ukraińskiego badacza folkloru, który uczynił folklorystykę odrębną dyscypliną naukową. Opisano lata jego twórczych poszukiwań w różnych regionach Ukrainy, na terenach Wschodniej Słowacji, na południu Węgier, w Stanach Zjednoczonych, a nawet w Ameryce Południowej. W swoich badaniach nad ukraińskim folklorem W. Hnatiuk próbuje wyjść poza granice narodowe, próbuje dodać jak najwięcej materiałów o pieśniach ludowych wszystkich Słowian. Pisząc o „haiwkach”, wskazuje na podobieństwa z polskimi dyngusowymi piosenkami, rosyjskimi i białoruskimi „volochebnyymi” (pieśni włóczykijów) piosenkami,

co pozwoliło mu na precyzyjne określenie funkcji tego (jak i innych) gatunku muzycznego. Według autorów W. Hnatiuk jest najślynniejszym znawcą, kolekcjonerem i wydawcą ukraińskiej sztuki ludowej, ponieważ ani wcześniej, ani później nikt nie przygotował i nie opublikował tak licznych zbiorów folkloru, mianowicie 58 tomów „Zbioru etnograficznego” oraz „Materiałów do ukraińskiej etnologii”. Ponadto W. Hnatiuk, będąc członkiem dyrekcji i sekretarzem „Wydawnicy Spilky”, razem z I. Franką wydali 300 tomów dzieł beletrystycznych, literackich, naukowo-popularnych. W 30 tomach „Literacko-naukowego Biuletynu” W. Hnatiuk napisał 30 artykułów, dokonał 30 tłumaczeń, 200 recenzji, reportarzy, literackich i kronikalnych szkiców, do tego artykuły, rezenzje, materiały Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki (NTS) w ukraińskich, polskich, czeskich czasopismach, gazetach, zbiorach i książkach. Dzięki swej konsekwencji, rzetelności, motywacji, a także przy pomocy W. Hnatiuka, do wsi Kryworivnia przyjechał M. Kotsiubynskij, gdzie zebrał materiały do swojej słynnej powieści „Cienie zapomnianych przodków”. Autorzy wskazują, że we wsi Welesniw w powiecie Buczackim na Tarnopolszczyźnie, gdzie urodził się W. Hnatiuk, otwarto dziś muzeum, związane z jego życiem i spuścizną naukową.

Do innych słynnych muzycznych koryfeuszy badania ukraińskiej folklorystyki należą K. Kuzyk i M. Biłyńska. Wskazują oni na Filareta Kołesę, którego prace wyróżnia wszechstronność i niezwykła głębia. Autorzy podkreślają, że F. Kołesa jako folklorysta i znawca historii sztuki badał jednocześnie styl ukraińskich piosenek, ich kontekst historyczny oraz kwestie związku treści muzycznych i poetyckich, problemy formy muzycznej w porównawczym i historycznym aspektach. Analizę tę podjęto w następujących pracach: *Rytmika ukraińskich pieśni ludowych* (1907), *Do kwestii ukraińskiego stylu muzycznego* (1907), *Ukraińskie narodowe dумы* (1920), *Pieśni ludowe z Południowego Podkarpacia* (1923), *Pieśni ludowe z Galicyjskiej Łemkowszczyzny* (1929), *Muzyka ludowa na Polesiu* (1939). Wielkie znaczenie dla potwierdzenia wzajemnych powiązań słowiańskich ma jego unikatowa praca o charakterze porównawczym *Cykl Karpacki piosenek ludowych, wspólnych dla Ukraińców, Słowaków, Czechów i Polaków* (1929). Wszechstronność owych dzieł, ich dokładność, naukowa argumentacja, rzetelność mają wyjątkowe znaczenie nie tylko dla ukraińskiej, lecz również dla światowej folklorystyki. W artykule omówione zostały też naukowe wyprawy F. Kołesy do Myrgoroda, jego wystąpienie z referatem naukowym na III Kongresie Międzynarodowego Towarzystwa Muzycznego w Wiedniu (1909), jego ścisła współpraca z Łesią Ukrainką, I. Franką, K. Kwitką, M. Łysenką, a także jego społeczna, edukacyjna i naukowa działalność, komponowanie muzyki itd.

Krótki artykuł A. Danyliuka poświęcony jest postaci ukraińskiego folklorysty i tłumacza Osypa Rozdolskiego. Jak zauważa autor, na wybór życiowy O. Rozdolskiego istotny wpływ wywarły kontakty twórcze z W. Hnatiukiem, I. Franką, W. Stefanykiem, L. Martowyczem, F. Kołesą, M. Kotsiubynskim. Przyczyniły się one także do jego rozwoju zawodowego. Folklorysta ten nagrał, opracował i odszyfrował razem z S. Ludkiewiczem dwa tomy pieśni ludowych z 59 wiosek na Wołyniu, Podolu i Pokuciu pt. *Galicyjsko-ruskie melodie ludowe*. Jak zauważa autor, spuścizna O. Rozdolskiego jest wartościowym dziedzictwem kultury ukraińskiej i zasługuje na ponowne zbadanie i promocję.

Liczne materiały informacyjne w „Kalendarzu” poświęcone zostały ukraińskim śpiewakom i muzykom, którzy pozostawili niezapomnianą kartę w księdze historii

ukraińsko-polskich stosunków kulturowych. Wśród zawodowych artystów światowej sceny był Wołodimir Denysenko, solista Śląskiej, Wrocławskiej i Warszawskiej Opery, światowej sławy śpiewaczka Salomea Kruszelnicka, Maria Szczucka, solistka Filharmonii w Bydgoszczy i w Warszawie oraz Teatru Wielkiego w Łodzi, a także Adam Didur, solista Warszawskiej i Lwowskiej Opery, soliści Wielkiego Teatru ZSRR Iwan Kozłowskiy i Bela Rudenko, solista Lwowskiej Opery, niemieckich i włoskich teatrów operowych Klym Cziczka-Andrijenko.

O utalentowanych śpiewakach i muzykach z Ukrainy, którzy uczęszczali do dwuletniej szkoły śpiewaków w m. Głuchiw (założonej w 1738 r.) i stąd zostali skierowani do Moskiewskich i Petersburskich kapel chóralnych oraz teatrów innych miast, dowiadujemy się z artykułu J. Krywka. Wiadomo, że absolwentami tej szkoły byli liczni kompozytorzy, m.in. M. Berezowskiy, D. Bortnianskyj, malarz A. Łosenko, filozof G. Skoworoda oraz inni wybitni artyści.

Wiele ciekawych informacji zawartych w „Kalendarzu” dotyczy ukraińskich muzyków, zwłaszcza bandurzysty Fedora Kuszneryka z Połtawszczyzny. Na jego kobziarski los istotny wpływ wywarł słynny na całą Ukrainę kobzar z Soroczyńców Mychajło Krawczenko. Podarował on kobzę, z którą F. Kuszneryk przemierzył 50 tys. kilometrów i z którą nie rozstał się aż do śmierci.

Szczególną uwagę poświęcono postaci znanej ukraińskiej pianistki Sofii Dnistriańskiej (Rudnytska). Autor publikacji, znany etnolog M. Muszynka, opisuje nie tylko jej życiorys, ale także prezentuje materiały na temat jej koncertowej, publicystycznej, pedagogicznej działalności.

Materiały o wybitnym ukraińskim symfoniku R. Simowyczu przedstawia M. Biłynska. Autorka pokazuje różne aspekty talentu kompozytora, w tym jego duchowy, wręcz intymny liryzm, skłonność do filozoficznej refleksji. Życie i twórczość R. Simowycza w klarowny sposób odzwierciedla niezwykle talent profesjonalnego muzyka, który studiował w Krakowskiej Akademii Muzycznej na dwóch kierunkach: fortepian i muzykologia. Wszystko to wywarło wpływ na jego styl komponowania muzyki, podstawą której stała się muzyka wielogatunkowa (symfonie, poematy symfoniczne, suity i uwertury, koncerty instrumentalne z orkiestrą, wielkie wokalnie-symfoniczne utwory, chór, muzyka kameralna, balet, liczne opracowania ukraińskiej pieśni ludowej na potrzeby choralne z fortepianem). Wśród znanych uczniów R. Simowycza są M. Skoryk, O. Kalustian, O. Nekrasow, M. Lastowetskyj, J. Jakubjak oraz inni.

Materiały L. Kyselowej zawierają dane o historii powstania Państwowej Orkiestry Symfonicznej Ukrainy, początki której datuje się na 1937 r. Działalność tego zespołu związana jest z twórczością wielu wybitnych kompozytorów: B. Latoszyńskiego, L. Rewutkiego, N. Rachlina oraz S. Turczaka. Ten artykuł zawiera materiały dotyczące działalności artystycznej, repertuaru Orkiestry i występów muzyków.

Wzmocnieniu wymiany kulturowej między państwami sprzyjają międzynarodowe konkursy. Wprowadzają one młodych utalentowanych artystów w kręgi szerszej publiczności, sprzyjają doskonaleniu się, powołują twórczą współpracę artystów, zespołów w różnych dziedzinach sztuki. Udział ukraińskich śpiewaków i muzyków w takich konkursach omawia H. Derewenko. Autor przedstawia niewątpliwie ciekawe materiały dotyczące postępów zawodowych poszczególnych artystów. Również H. Derewenko analizuje i opisuje charakterystyczne cechy twórczości oraz stylu indywidualnego każdego wykonawcy. Wśród muzyków, którzy osiągnęli sukces w różnych konkursach, są

skrzypkowie: Oleg Krysa, Bogodar Kotorowycz, Lidia Szutko, Wadym Brodskyj, Anatolij Melnykow, Mychajło Petuchow, akordeoniści: Zinaida Alioszyna, Jurij Abramenko, Jarosław Kowalczuk, pianiści Wołodymyr Murawskyj i Mykoła Suk, a także śpiewacy: Mykoła Ogrenycz, Jewdokia Kolesnyk, Wiktor Tryszyn, Iwan Ponomarenko, Ludmyła Sergienko, Anatolij Bojko, Roman Majboroda.

W ten sposób zareprezentowany przez nas przegląd tematyki publikacji muzykologicznych „Ukraińskiego Kalendarza” został usystematyzowany według gatunków muzycznych, kompozytorów, etnografów, folklorystów, śpiewaków i muzyków. Właśnie na tym polega metoda zastosowana w zaprezentowanym materiale, poprzez który pragniemy odkryć mało znane fakty znacznie uzupełniające badania współczesnej nauki muzykologicznej.

Мирон Черепанин

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника